

ANDERS SØRENSEN VEDELS INDSATS FOR DANSK SOM KULTURSPROG

Af Marita Akhøj Nielsen

Hvis man skal pege på én person i renæssancen, der gjorde en målbevidst indsats for dansk som kultursprog, må det blive Anders Sørensen Vedel (1542-1616). Ganske vist skrev han lige så gerne på latin som på dansk, men ved sine oversættelser til dansk og ved sine udgaver af ældre dansk litteratur har han beriget modersmålet som ingen anden i samtiden. Dertil kommer, at han syslede med planer for en omfattende beskrivelse af det danske sprog, en *grammatica*. Hans notater om grammatikken og hans forskellige ordsamlinger gør det muligt at ane konturerne af det storværk, han forestillede sig.¹

Latin og dansk i forfatterskabet

Igennem hele sit lange arbejdsliv var Vedel en tosproget forfatter. Hans publikationsliste omfatter fra først til sidst både latinske og danske værker, som det fremgår af oversigten nedenfor, hvor de danske værker står i venstre spalte, de latinske i højre. Listen er opstillet i kronologisk orden, og titlerne gengives for overskuelighedens skyld i kort form. Kursiveret anføres titler på selvstændige publikationer, mens dele af sådanne sættes i anførselstegn. Hvor intet bemærkes, er Vedel værkets forfatter; med "udg." betegnes, at han står som udgiver, og med "overs.", at han figurerer som oversætter.

Grundet, *Similitvdines*, udg. (1567)

Carmen gratvlatorivm (1569)

"Om merckelige Mends Død" (1569)

"In danicvm psalterivm" (1569)

Paraphrasis psalmi CXXVII (1569)

Antichristvs romanvs (1571)

Hr. Michael, *Vita hominis*, udg.
(1571)

Predicken [over] Iohan Friis (1571)

Septem sapientes Græciæ, udg.
(1572)

¹Artiklen bygger i vidt omfang på Marita Akhøj Nielsen, *Anders Sørensen Vedels filologiske arbejder*, I-II, København 2004. I andet bind udgives Vedels vigtigste hidtil utrykte optegnelser om sprog.

- "In .. stellæ contemplationem" (1573)
Hemmingsen, *Via Vitae*, overs.
(1574)
- Saxo, *Den Danske Krønike*, overs.
(1575)
- "Dedikation" (1576)
- Petrarca, *Siu .. Psalmer*, overs. (1577)
- Adam, *Historia*, udg. (1579)
- "Vnderuisning Om Bønen" (1580)
- Oratio panegyrica* (1580)
- "Ad Fridericum regem Daniae"
(1583)
- De origine appellationis .. Daniae*
(1584)
- Ligpredicken [over] Frederich II*
(1588)
- Sinning, *Oratio*, udg. (1591)
- It Hundrede vduaalde Danske Viser*,
udg. (1591)
- Grundtrøst* (1591)
- Guds Børns Taal* (1591)
- Historien om Iesu .. Pine oc Død*,
udg. (1592)
- Om Menneskelige liuffs Kaarthed*
(1592)
- Den XC. Psalme* (1592)
- "Ripae" (1598)

Billedet er det samme for de skrifter, han ikke selv lod trykke, og som er bevaret i manuskripter eller senere udgaver. Blandt de kendteste er hans programskrift om affattelsen af den danske historie. Teksten findes i en latinsk og en dansk version, benævnt "Commentariivs de Scribenda Historia danica" (Gammel kongelig Samling 2437,4^o) og "Om den Danske Krønike/ at bescriffue" (Gammel kongelig Samling 2435,4^o).²

²Ingen af de to tekster er endnu udgivet tilfredsstillende, men Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har på sit program en udgave af Vedels historiografiske skrifter, hvor de vil indgå. De er begge ofte omtalt i Vedellitteraturen, se især Harald Ilsøe, "Svaning, Vedel, Huitfeldt og Krag. Omkring spørgsmålet om den første historiografudnævnelse", *Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj*, Grethe Christensen et al. (ed.), København 1984, 235-58, og Lars Boje Mortensen, "Den latinske version af Anders Sørensen Vedels historiografiske programskrift (GkS 2437 4°)", *Latin og nationalsprog i Norden efter reformationen*, Marianne Alenius et al. (ed.), København 1991, 33-44.

Andre utrykte tekster er kun overleveret på et af sprogene. På dansk kender vi f.eks. en versificeret fortale til en påtænkt udgave af *Den danske Rimkrønike*,³ på latin bl.a. et digt til et portræt af Tycho Brahe.⁴

I hvor høj grad Vedel var tosproget, fremgår måske bedst af hans notater. Som eksempel aftrykkes her en side fra håndskriftet Rostgaard 219,4^o, hvor han har samlet sine notater om dansk sprog i vid forstand. Citatet stammer fra et norrønt, dvs. middelalderligt norsk-islandsk, glossar.

H.

Herfang :/: roff oc bytte.
Hirdskra :/: gaardsrætten
Hird :/: kongehoff a tuitione Regia.
Heiluitta :/: integræ et sanæ mentis.
holld :/: caro
Heriade /: bellum gessit
Hibyla /: huss
hatter :/: mos. et Hitt
Hlioder /: vden liud, tristes.
holl /: sal regia domus
huartuegi /: vterque ambo: (Rostgaard 219,4^o s. 91).

Til de norrøne lemmaer knyttes danske ækvivalenter som "roff oc bytte", latinske oversættelser, f.eks. "caro" 'kød', eller begge dele, bl.a. "vden liud, tristes". Denne sprogblending er karakteristisk for de vedelske notater. Han skriver med andre ord lige så gerne latin som dansk til sig selv, i hvert fald i optegnelser, der kunne være relevante for hans videnskabelige arbejde; manuskripter med teologisk indhold er ikke bevaret fra hans hånd, selv om vi ved, at han efterlod sig mange håndskrifter med relation til hans gejstlige virke.⁵

Oversættelser

Vedels tosprogede kompetence får et særligt udtryk i hans talrige oversættelser, hvoraf hovedparten har dansk som målsprog. Tre større

³Additamenta 121,4^o bl. 12^v, udgivet i Marita Akhøj Nielsen, "Om Anders Sørensen Vedels udgivelsesprincipper", *Ord, Sprog oc artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen og John Kousgård Sørensen (ed.), København 1997, 198-202.

⁴Additamenta 121,4^o bl. 15^f.

⁵Jf. Johannes Møller, *Cimbria literata, sive Scriptorum Ducatus utriusque Slesuicensis et Holsatici, quibus et alii vicini quidam accensentur, historia literaria*, II, København 1744, 909, og C.F. Wegener, *Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel. Rigshistoriograph i Frederik II^s og Christian IV^s Dage*, 2. udg. København 1851, 52 note 11 og 253f (1. udg. København 1846).

oversættelsesarbejder til modersmålet fik han trykt, alle af ældre tekster. Antikt stof er der i en samling sentenser af de syv vise fra Grækenland, *Septem Sapientes Græciæ*.⁶ Oversættelsens forlæg er ukendt, men sandsynligvis har Vedel haft en latinsk antologi som udgangspunkt for sit arbejde.⁷ Fra den danske middelalder er det Saxo, han har gengivet på dansk, og hans helt uden sammenligning største oversætterpræstation er Saxooversættelsen.⁸ Også et lidt yngre udenlandsk værk har han tilført den danske litteratur, nemlig Petrarcas bodssalmer.⁹ Forlæggets sprog kan have været latin eller italiensk. Hvis det sidste er tilfældet, har medicineren Johannes Pratensis rimeligvis hjulpet ham med forståelsen, ligesom han gjorde det med et ganske kort italiensk digt, som Vedel har aftrykt i original og i dansk gendigtning i sine prædikener over Salme 90.¹⁰ Til disse tre større oversættelser kommer en række mindre arbejder. F.eks. har han publiceret sit latinske epitafium over Aksel Valkendorf med sin egen danske gengivelse af digtet. De to tekster står side om side som en art efterskrift til hans udgave af Hr. Michaels gammeldanske digt om menneskets liv, *Vita Hominis*.¹¹

Oversættelserne til dansk kan ses som udtryk for en vilje til at bringe den danske litteratur på niveau med den europæiske. Bag oversættelserne den anden vej, fra dansk til latin, ligger en ikke helt ubeskeden overbevisning om, at den danske litteratur også har noget at give det store udland. Karakteristisk nok er det religiøse værker, Vedel har oversat til latin, nemlig

⁶*Septem sapientes Græciæ. Skiøne Sprog/ oc merckelige Sententzer/ som ere faaregiffne/ aff de siu Naffnkundige Vise Mend/ som paa en tid leffuede tilsammen/ oc vaare vdi stor ære oc anseelse/ for deris Visssdom vdi Grekeland, v. Anders Sørensen Vedel, København 1572.*

⁷Jf. Iver Kjær, "Indledning til Problemata", *Danmarks gamle Ordsprog*, IV, v. Iver Kjær, John Kousgård Sørensen og Niels Werner Frederiksen, København 1987, 81-85.

⁸Saxo, *Den Danske Krønike som SAXO GRAMMATICVS screff/ halfffierte hundrede Aar forleden: Nu først aff Latinen vdsæt/ flittelige offuerseet oc forbedret/ Aff Anders Søffrinssøn Vedel*, København 1575. Faksimileudgave med introduktion af Allan Karker: *Anders Sørensen Vedel: Den Danske Krønike. Saxo-oversættelse 1575*, København 1967. Se desuden Karsten Friis-Jensen, *Vedels Saxo og den danske adel* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, 102), København 1993.

⁹Francesco Petrarca, [*Siu Gudelige Penitentze Psalmer/ Som ere skreffne aff den høylærde oc naffnkundige/ Francisco Petrarcha Florentino, mere end for tu hundrede Aar forleden/ mit vdi Paffuedommet*], overs. af Anders Sørensen Vedel [København 1577]. Originaludgavens titelblad er tabt, men titlen kendes fra optrykket i Jacob Madsen København, *Den LI. Penitentz Psalme/ vdlagt oc beskreffuen vdi Bøns vijs/ Aff en merckelig Person/ vdi hans kaarss oc bedrøffuelse. Oc nu vdsæt paa Danske/ Alle bange oc bedrøffuede ret troende Hierter oc Samuittigheder til trøst*, København 1593.

¹⁰Anders Sørensen Vedel, *Den XC. Psalme: Moses Guds Mands Bøn. Met en kaart Vdleggelse/ forfattet i Ni Predickener*, Ribe 1592, bl. I 5^rf.

¹¹Hr. Michael, *Vita hominis. Vnderuisning Om Menniskens leffned/ fra hans Fødsels time/ indtil opstandelsen oc Dommedag/ gantske trøstelig for de Gudfryctige/ oc saare gruelig for alle Wgudelige*, v. Anders Sørensen Vedel, København 1571, bl. E 3^v-4^v.

Niels Hemmingsens opbyggelsesskrift *Liffsens Vey*¹² og Jens Grundets ligprædikener. De sidste blev aldrig trykt, men omtales i Vedels udgave af Grundets lignelser.¹³

Vedels udtalelser om sprogvalg

Principielle udtalelser om sprog og kulturel identitet søger man forgæves hos Vedel. Et par steder motiverer han sit sprogvalg, og det er meget konkrete forhold, han peger på. Den ene gang føler han sig foranlediget til at forklare, hvorfor han har anvendt latin. Det gjorde han ved den gamle kansler Johan Friis' dødsleje, hvor han var sjælesørger. I ligprædikenen over Friis fortæller han: "Latinske tungemaal brugte ieg/ at hand met diss større lyst skulde det høre/ som hand i sin vngdom haffde læst. Oc loed sig der see met huad fliid hand haffde læst sin Latinske Bibel/ i sin vngdoms dage".¹⁴ Friis var katolsk opdraget, født i 1494.

Den anden gang giver han en begrundelse for at have skrevet på dansk. Det sker i hans fortale til den danske krønike, hvor han forudsætter, at den store Danmarkshistorie er færdig:

det er ocsaa en orsag/ huorfaare at ieg met deris Raad/ som her haffde mest vdi at sige/ haffuer ladet denne Krønike først vdgaa paa vort eget Danske maal, førend den bleff transferirt paa noget andet sprog/ paa det at enhuer som haffde lagd sig effter/ at forfare noget om vore Danske Kongers oc folckis bedriff/ dette maatte vdi tide giffues tilkiende/ der met enten at rette oc forbedre eller oc formere denne min Historie.¹⁵

Det nationale bagland skulle altså sige god for værket, før det blev lanceret internationalt. Historieskrivning var storpolitisk sprængstof, ikke mindst i forholdet til Sverige, så Vedel havde god grund til sin forsigtighed.

Også sine oversættelsesarbejder motiverer Vedel i to tilfælde. I fortalen til oversættelsen af Hemmingsens *Liffsens Vey* oplyser han, at forfatteren selv

¹²Niels Hemmingsen, *Via Vitae. Christiana et orthodoxa institutio complectens praecipua christianae Religionis capita, quae homini ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt*, overs. af Anders Sørensen Vedel, Leipzig 1574.

¹³Jens Grundet, *Liber posthvmvs continens similitvdines, qvibvs praecipua capita Religionis Christianae explicantur & illustrantur*, v. Anders Sørensen Vedel, Wittenberg 1567, bl. Q 1^r.

¹⁴Anders Sørensen Vedel, *En Predicken som skeede vdi Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig mands/ salige Iohan Friisis begraffuelse vdi Kiøbenhaffn/ den nittende dag Decembris/ Aar effter Guds byrd M.D.LXX*, København 1571, bl. C 4^vf.

¹⁵Gammel kongelig Samling 824,2^o bl. 42^v.

har opfordret ham til arbejdet. Formålet er at lade også fremmede unge nyde godt af Hemmingsens skrifter (s. 38, jf. note 12 ovenfor). Om adressatens manglende sprogkundskaber drejer det sig også for Saxooversættelsens vedkommende:

OC endog her haffuer altid veret (Gud vere loffuet) smucke lærde Riddermends Mend vdi Riget/ som kunde baade vel forstaa/ læse/ tale oc scriffue god Latine/ saa haffue de alligeuel beklaget/ det som mange andre Vdlendiske klage/ at Saxonis Latine er meget tung oc dyb/ oc at der vil megen tid oc besindelse til/ naar hand skal læsis/ om mand vil ellers ret forstaa hans mening. Huorfaare det er offte ynsket oc begeret/ aff mangen fin Dansk Mand/ at mand maatte faaet denne Krønike vdsæt paa vort Danske Maal/ at den kunde læsis baade aff Ædel oc Wædel/ oc alle dennem som Dansk Sprock forstaa (Saxooversættelsen bl. B):(4^v, jf. note 8 ovenfor).

Det forhold, at oversættelsen er fremkaldt af adressatens manglende sprogkundskaber, er så selvfølgelig, at det ikke behøver at blive udpenslet. Diskret fortæller Vedel om baggrunden for den tosprogede udgave af gravskriften over Valkendorf, at han har forfattet "it Epitaphium paa Latine/ som i [dvs. Christoffer Valkendorf, afdødes bror] effter eders begæring finge ocsaa paa Danske" (*Vita Hominis* bl. A 2^v, jf. note 11 ovenfor).¹⁶ Heller ikke i *Septem Sapientes* eller i Petrarcaoversættelsen nævnes adressatens sproglige uformuenhed blandt grundene til at udgive de oversatte værker (*Septem Sapientes* bl. () 9^v, jf. note 6 ovenfor, og Petrarcaoversættelsen bl. A 5^t, jf. note 9 ovenfor).

I et enkelt værk, en opbyggelsesbog om lidelseshistorien, der ikke engang er en oversættelse, får vi et uhyre realistisk indtryk af Danmarks placering i det kulturelle Europa: "DEtte salige D. Martin Luthers Exempel/ haffue mange siden effterfuld/ at lade trycke oc vdgaa for^{ne} Passional/ met for^{ne} Figurer oc Sprog [dvs. illustrationer og sentenser]. Saa den er end ocsaa paa det siste kommen til oss/ paa vort Danske Sprog".¹⁷

Til trods for latinens dominerende stilling findes der også værker på andre sprog, som er værd at oversætte. For at kunne skrive Danmarkshistorien skal

¹⁶Det var næppe for sin egen skyld, Christoffer Valkendorf bad om en oversættelse, for han havde selv forfattet en latinsk gravskrift over broderen (trykt bl. E 3^t). Snarere tænkte han på det brede publikum, der skulle finde opbyggelse i udgaven af Hr. Michaels digt.

¹⁷*Historien om Iesu Christi/ vor Frelseris/ Pine oc Død. Met Gudelige Bøner/ skiøne Figurer/ oc merckelige Sententzer/ baade aff det gamle oc ny Testamente. Forbedret met nogle ny Figurer/ aff Mosis Bøger oc Christi Fødsels Historie*, v. Anders Sørensen Vedel, Ribe 1592, bl. A 3^f.

man inddrage nabolandenes historie, siger Vedel i "Om den Danske Krønike/ at bescriffue", og han fortsætter:

At mand kand dette bestille oc fuldkomme/ er fornøden at vide/ iblant andre sprog/ noget aff vort eget gamle danske tungemaal/ fra huilcket mand er nu denne dag meget affuant effter lang oc seldsom forandring/ i land oc riger. Paa dette sprog ere de Norske krønicker screffuit/ oc vaar at ynske at de vaare ret vel vdset paa vort danske maal/ som wi nu bruge (Gammel kongelig Samling 2435,4^o bl. 25^r).

For ham er norrønt altså gammelt dansk, men dog så forskelligt fra samtidens sprog, at han bruger glosen *udsætte*, den ældre nydanske betegnelse for 'oversætte'.

Udgaverne af ældre dansk litteratur

Til Vedels største fortjenester hører hans udgivelsesarbejde med ældre dansk litteratur. Der er selvsagt ikke tale om videnskabelige udgaver i moderne editionsfilologisk forstand, tværtimod har han bearbejdet sit materiale ganske gennemgribende, både med hensyn til indholdet og sproget. Han moderniserer i vidt omfang sine kilder, tilnærmer dem "vort danske maal/ som wi nu bruge" (Gammel kongelig Samling 2435,4^o bl. 25^r). Hans udgave af Hr. Michaels *De vita hominis* (jf. note 11 ovenfor) og ikke mindst hans folkeviseudgave, *Hundredvisebogen*,¹⁸ er undersøgt grundigt.¹⁹ Derimod er hans andel i en pavekrønike på danske vers, *Antichristus romanus*,²⁰ endnu ikke klarlagt. Men igangværende undersøgelser tyder på,

¹⁸It Hundrede vduaalde Danske Viser/ Om allehaande Merckelige Krigs Bedriff/ oc anden seldsom Euentyr/ som sig her vdi Riget/ ved Gamle Kemper/ Naffnkundige Konger oc ellers forneme Personer begiffuet haffuer/ aff arilds tid indtil denne neruærendis Dag, v. Anders Sørensen Vedel, Ribe 1591. Faksimileudgave med indledning og noter af Karen Thuesen: *Anders Sørensen Vedels Hundredvisebog*, København 1993. I det følgende henvises til faksimileudgaven. Se desuden Flemming Lundgreen-Nielsen, "Anders Sørensen Vedel og Peder Syv. To lærde folkeviseudgivere", *Svøbt i Mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700 IV. Lærdom og overtro*, Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (ed.), København 2002, 153-374.

¹⁹Jf. om udgaven af hr. Michael Marita Akhøj Nielsen, "Om Anders Sørensen Vedels udgivelsesprincipper", *Ord, Sprog oc artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen og John Kousgård Sørensen (ed.), København 1997, 181-203. Den grundlæggende undersøgelse af viseudgaven er Agnes Agerschou, "Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster, saaledes som det fremtræder i Hundredvisebogen", *Acta Philologica Scandinavica*, XV (1941), 253-325, jf. Marita Akhøj Nielsen, "Notitser om Anders Sørensen Vedels redigering af ældre dansk poesi", *Svøbt i Mår* (som i note 18), 133-51.

²⁰Anders Sørensen Vedel, *Antichristvs romanvs. Romske Paffuers leffnede oc gerninger/ fra Apostlers tid indtil dette 1571 Aar/ aff atskillige sandrue Historier vddragne: Huor*

at værket i vidt omfang er en bearbejdelse af en ældre tekst, forfattet af den første lutherske superintendent i Århus, Mads Lang.

Det er altså tre vægtige udgaver af ældre dansk poesi, Vedel har æren af. I fortalerne begrundes han trykningen af de to, *Antichristus romanus* og *Vita Hominis*, med værkernes opbyggelige værdi og kun den. Motiveringen for udgivelsen af viserne er langt mere udførlig. I den gennemtænkte og smukt formulerede fortale til læseren, der står som en klassiker i dansk litteraturhistorie,²¹ opstiller han visernes firefoldige nytte. Det er den sidste, der har interesse her:

For det Fierde/ der som ingen anden orsag vaar til at læse disse gamle Poetiske Dict/ vaar denne ene nocksom/ for Sproget skyld: Det er/ for de herlige gamle Danske Gloser oc Ord/ for hin skøne Sprog oc runde Tale/ oc for den artige Compositz oc Dict i sig selff. Huilcket alt sammen findis vdi disse gamle Viser paa den beste manire. Vil nogen det forsøge/ hand tage sig en aff de ny Dict/ som nu om stunden gøres/ oc ligne met en anden aff disse fordoms Dict/ da skal mand vdi Sandhed forfare/ at det er lige som Dag fra Nat/ som mand plejer at sige. Nu staar oc ingen anden steds til at finde saadane Danske Ord/ Sprog oc artige Dict/ vndertagen hues gamle Ord mand kand haffue aff vore Danske Lowbøger oc nogle faa gammel Scrift/ som icke ret mange findes her vdi Riget: Saa at der som wi skulle en gang til verck met vor Danske Grammatica/ da vil den fornemiste deel tages her aff/ besynderlig huad som vor Danske Prosodia oc Poëtica bliffuer anrørendis etc. (*Hundredvisebogen* s. 34bf, jf. note 17 ovenfor).

Her formulerer Vedel reelt et program for en empirisk funderet beskæftigelse med det danske sprog. Den "Danske Grammatica", han omtaler, blev først virkeliggjort langt ind i det syttende århundrede,²² men

vdaff huer mand kand lettelig see/ huorledis den Romske Antichrist haffuer begynt sit Rige/ oc siden det formered/ indtil hans Skalckhed er obenbaret ved Guds Ords Tienere/ oc hand maa nu snarlig foruente sit endeligt/ formedelst Christi tilkommelsis obenbarelse, København 1571.

²¹Jf. Flemming Lundgreen-Nielsen, "Anders Sørensen Vedel og Peder Syv. To lærde folkevisseudgivere", *Svøbt i Mår*(som i note 18), 192.

²²Nemlig af Peder Syv og Erik Pontoppidan, jf. *Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede*, I-VI, v. Henrik Bertelsen, 2. udg. med nye tillæg v. Caroline C. Henriksen og Carl Behrend, København 1979 (1. udg. København 1915-29).

han har efterladt sig en skitse, der tillader os at ane konturerne af det værk, han forestillede sig.

Vedels plan for en dansk grammatik

Bagest i håndskriftet Rostgaard 219,4^o er i nyere tid indsat et oktavlæg, som er skrevet af Vedel. På det, der oprindeligt var læggets sidste side, har han indført et par sentenser og dernæst to emnerækker, som aftrykkes nedenfor og siden oversættes i forbindelse med kommenteringen af de enkelte punkter:

- 1 orthographia natura duce [til punkt 1-4]
- 2 Etymologia
- 3 Syntaxis
- 4 prosodiaca
- 5 Etymologicon Danicum
- 6 phrases peculiare
- 7 barbarolexicon
- 8 Gothica vocabula
- 1 de linguis in genere
- 2 de Danicæ proprietate : et distinctionibus: quot populj ea vsi
- 3 de vsu eius in patria
- 4 Vtrum regulis ac præceptis compræhensio valeat : diuersis ab aliis hactenus traductis
- 5 collatio cum latina græca & hebre[i]ca & cuj maxime propria Item gallica & Germanica (Rostgaard 219,4^o, oktavlægget s. 16).

Genstanden for de to nummererede lister må være det danske sprog, som det fremgår af første rækkes nr. 5 og anden rækkes nr. 2. Hvad der i øvrigt menes med de enkelte emner, fortæller Vedel intet om, men der er hjælp at hente i et par tekster, som må være lidt ældre end hans udaterede udkast.

De første fire punkter svarer nøje til hovedafsnittene i 1570'ernes tyske grammatikker. Der kom tre, alle på latin, og især de to af dem har nær berøring med Vedels skitse. Det drejer sig om Laurentius Albertus' *Teutsch Grammatick oder Sprach-Kunst* fra 1573²³ og Johannes Clajus' *Grammatica germanicæ lingvæ* fra 1578.²⁴ Begge er de dybt afhængige af Melanchthons

²³Laurentius Albertus, *Teutsch Grammatick oder Sprach-Kunst. Certissima ratio descendæ, augendæ, ormandæ, propagandæ, conseruandæque linguæ Alemanorum siue Germanorum, grammaticis regulis et exemplis comprehensa & conscripta*, Augsburg 1573, udgivet i *Ältere deutsche Grammatiken in Neudruckten* III, v. Carl Müller-Fraureuth, Strassburg 1895, 1-159. Her henvises til den nyere udgave.

²⁴Johannes Clajus, *Grammatica germanicæ lingvæ .. ex bibliis Lytheri germanicis et*

latinske grammatik, også med hensyn til den overordnede disposition af stoffet.²⁵ Med støtte i disse tyske modersmålsgrammatikker, som må have været Vedels inspirationskilde, kan indholdet af de fire punkter nogenlunde fastlægges.

Ortografi indebærer en opstilling af den korrekte stavnings principper. Især fra Vedels edition af folkeviserne ved vi, at han tilrettede teksterne efter samtidens ret faste bogtryksnorm. Etymologi må her gå på bøjning og orddannelse. Det er en ganske almindelig brug af ordet i grammatikkerne, der behandler emnerne ud fra et normativt synspunkt. Syntaks, regler for ordføjningen, er i de tyske grammatikker ordnet efter ordklasser og behandler hovedsagelig kongruens og rektion. Prosodien har antagelig udelukkende skullet behandle metriske regler. Det er baggrunden for, at Vedel i *Hundredvisebogen* udtrykkeligt nævner visernes betydning for grammatikkens behandling af den danske prosodi (s. 35a, citeret ovenfor). Den "Poëtica", han i fortalen sidestiller med prosodien, er rimeligvis en samling digte til illustration af forskellige metra.

Ud for de første fire punkter har Vedel anført "natura duce" 'med naturen som vejviser'. *Natura* er et ubehageligt mangetydigt ord og var det også i datiden, men i Albertus' og Clajus' grammatikker betegner det bl.a. det tyske sprogs egenart i modsætning til de klassiske mønstre (Albertus s. 14 og 42, jf. note 22 ovenfor, samt Clajus s. 174, jf. note 23 ovenfor [dette hellere i en note]). Meningen med det vedelske udtryk er da formentlig, at de grammatiske regler for modersmålet skal have selvsamme mål som fundament – hvad der hverken i teori eller i praksis var nogen selvfølge i datiden. Ud fra fortalen til *Hundredvisebogen* tør man slutte, at den form for dansk, der skulle tjene som norm, ville være at finde i den ældre litteratur - eller i det mindste blandt andet dér.

Med de fire linjer har Vedel altså udkastet planen for en dansk grammatik, der kunne leve op til den tyske standard. Modersmålet skulle ikke stå tilbage for det nærmeste af de store europæiske kultursprog.

Men dermed stiller han sig ikke tilfreds, for der følger yderligere fire punkter i den lille oversigt. Hvad de går ud på, ved vi temmelig præcist, for de svarer til fire af de fem materialesamlinger, som han har indført i Rostgaard 219,4°.

"Etymologicon Danicum" er en samling etymologier af danske ord. I håndskriftets lille etymologiske ordbog udredes hovedsagelig internt danske

aliis eivs libris collecta, Leipzig 1578, udgivet i *Ältere deutsche Grammatiken in Neudrucken II*, v. Friedrich Weidling, Strassburg 1894, 1-179. Her henvises til den nyere udgave.

²⁵Jf. Max Hermann Jelinek, *Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelung*, I-II, Heidelberg 1913-14, I:65f og 74.

udviklinger, mens der kun sjældent angives forbindelser til andre sprog. Sprogsammenligningernes store vidder viger han ellers ikke tilbage for i de talrige etymologiske udredninger, han har indflettet i sine værker. Men her er fokus på dansk sproghistorie.

Til "phrases peculiare" 'specielle vendinger' svarer i Rostgaard 219,4^o en temmelig omfattende samling udsøgte danske ord og ordforbindelser. Kriteriet for udvælgelsen har primært været æstetisk-stilistisk.²⁶ Således dominerer de allittererende ordpar som "dydig oc deilig" (s. 171). Dertil kommer talrige billedlige udtryk som "beiseleder vdi sko" (s. 174); for en sikkerheds skyld har Vedel undertiden noteret betydningen af sådanne vendinger, og bisselæder i skoene forklares ved "fugax vel instabilis" 'flygtig eller ustadig'. De udvalgte enkeltord er for det meste sammensætninger, en ordtype, som er specielt velegnet til at give stilen tæthed og fylde. Grupper af sammensætninger eller afledninger med samme rod har desuden kunnet tjene som dokumentation af det danske sprogs rige muligheder for orddannelse. Som man måtte vente det ud fra fortalen til *Hundredvisebogen*, indtager viserne en særlig position i samlingen, hvor et helt afsnit har overskriften "Voculæ vsitata in antiquis cantilenis" 'ord, der er almindelige i de gamle viser' (s. 176). Spredt findes endvidere en del norsk stof. Det kan med stor sikkerhed påvises, at Vedel har excerperet tre norske renæssanceværker, nemlig Mattis Størssøns forkortende bearbejdelse af de norske kongesagaer,²⁷ Absalon Pederssøn Beyers Norgesbeskrivelse²⁸ og oversættelsen af den gammelnorske hirdskrå.²⁹ Hovedparten af det udvalgte danske ordstof hører til periodens gængse udtryk. Imidlertid har dele af materialet haft karakter af arkaismer for Vedel, hvad der helt givet gælder viseudtrykkene og måske tillige det norske stof. Samlingen har sin indlysende forudsætning i renæssancens copia-ideal og dens arbejde med at skabe et rigt og mangefacetteret ordforråd også på folkesprogene. Derfor er det ganske naturligt, at Vedel selv har udnyttet sin samling – eller mere

²⁶Jf. Agnes Agerschou, "Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster, saaledes som det fremtræder i Hundredvisebogen", *Acta Philologica Scandinavica*, XV (1941), 253-325, Peter Skautrup, *Det danske sprogs historie* II, København 1947, 223-30, og Else Dalhoff, "Anders Sørensen Vedels Saxo-oversættelse", *Dansk prosahistorie*, kapitel VI, København 1969, 187-93 (duplikeret udgave).

²⁷Mattis Størssøn, *Den norske krønike*, v. Mikjel Sørli, Oslo - Bergen 1962 (1. udg. København 1594).

²⁸Absalon Pederssøn Beyer, "Om Norgis rige", *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede*, v. Gustav Storm, Christiania 1895, 1-114.

²⁹*Den Norske Hirdskraa/ Eller Gaards Ræt/ Huor aff forfaris kand/ Huorledis Rigit vdi forstum dage vaar skickit. Oc huorledis Kongerne vdi de dage haffue huldit Hoff. Oc huad huer Hoffsiindere./ Oc andre Vndersaatte deris Kald oc Embede haffuer verit/ Saa mange som haffuer hafft nogen Bestilling. Vdset aff Gammel Norske paa Danske*, København 1594.

korrekt udtrykt, at meget af samlingens stof genfindes i hans trykte danske værker.

Listens punkt 7, "barbarolexicon", er en ordbog over barbarismer. Lemmaerne er ord af ikke-latinsk, som regel germansk oprindelse, der er tilpasset latinens morfologi. En mindre gruppe gloser er nydannelser på basis af klassiske rødder, og nogle få er rent klassiske ord, der er noteret, fordi de har fået en ny betydning i middelalderen eller er indgået i nyere kollokationer. De vigtigste kilder til ordbogen tilhører den danske middelalder. Det er dels den latinske oversættelsen af *Jyske Lov* med de såkaldte bisp Knuds glosser,³⁰ dels akterne fra retssagen mellem den danske krone og ærkebispens i Lund efter kongemordet i 1286.³¹ Derudover har Vedel excerperet andre germanske kilder i latinsk sprogdragt³² og endelig Albert Krantz.³³ Formålet med den lille ordbog har været at yde hjælp til forståelsen af de danske middelaldertekster på latin, men samtidig leverer den stof til en sprogbeskrivelse.

Det sidste punkt, "Gothica vocabula" 'gotiske betegnelser', har ikke meget at gøre med, hvad vi i dag forstår ved gotisk, altså det uddøde østgermanske sprog. Derimod skal det ses i sammenhæng med goticismen, dyrkelsen af det gamle germanske folk, som havde underlagt sig store dele af Europa.³⁴ Det politisk betændte forhold mellem Sverige og Danmark havde en udløber i kappestriden om at få goterne knyttet til fædrelandet og samtidig fjerne dem fra den rivaliserende nabostat.³⁵ Der ligger altså et politisk program i at indlemme et gotisk glossar i en dansk grammatik. Ovenfor blev en side fra glossaret aftrykt, og som i citatet er kildesproget i resten norrønt, bortset fra nogle ganske få daniserede eller danske lemmaer. Foruden oversættelserne giver Vedel ind imellem andre oplysninger om det norrøne sprog: synonymmer, ordforbindelser eller gloser med samme rod som lemma. Desuden har han noteret enkelte etymologier og paralleller til andre sprog. I sit anlæg svarer det gotiske glossar til tidens leksikografiske praksis

³⁰Udgivet i *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*, IV, v. Stig Iuul og Peter Jørgensen, København 1945.

³¹Udgivet i *Acta processus litium inter regem danorum et archiepiscopum lundensem*, v. Alfred Krarup og William Norvin, København 1932.

³²*Originvm ac germanicarvm antiqvitatvm libri, Leges uidelicet, Salicæ Ripuarie Allemanorum Boioariorum Saxonum Vuestphalorum Angliorum Vuerinorum Thuringorum Frisionum Burgundionum Langobardorum Francorum Theutonum*, v. Basilius Johannes Herold, Basel 1557, og Thietmar af Merseburg, *Chronici Ditmari episcopi Mersepvrgii, libri VII*, v. Reinerus Reineccius, Frankfurt a.M. 1580.

³³Albert Krantz, *Metropolis sive historia ecclesiastica Saxoniae*, Köln 1574 (1. udg. 1548).

³⁴Jf. J. Svennung, *Zur Geschichte des Goticismus*, Stockholm 1967, og Sonia Brough, *The Goths and the Concept of Gothic in Germany from 1500 to 1750. Culture, Language and Architecture*, Frankfurt a.M. - Bern - New York 1985.

³⁵Jf. Harald Ilsøe, "Omkring Hans Svanings Refutatio og Chronicon Ioannis", *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. VI (1973), 21-58, og Kurt Johannesson, *Gotisk renæssans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*, Stockholm 1982.

- med den væsentlige undtagelse, at kildesproget er modersmålet på et ældre trin og ikke latin. De nærmeste paralleller kan man finde i de glossarer, der indgår i enkelte af tidens udgaver af ældre folkesproglige tekster,³⁶ og til betryggelse for den nationale selvfølelse kan det konstateres, at Vedels glossar ikke står tilbage for de tilsvarende udenlandske arbejder. Så vidt vides, er hans arbejde det første forsøg af sin art i dansk videnskabs historie. Hans hovedkilde har været det norske kongesagahåndskrift "Eirspennill", Den arnamagnæanske Samling 47,2^o. Derudover har han udnyttet mindst ét, sandsynligvis flere norrøne håndskrifter. De daniserede lemmaer er exciperet fra de tre norske renæssanceværker, der også fungerede som kilder til de udvalgte danske ord (jf. note 26-28 ovenfor). Sigtet med det "gotiske" glossar er ret bredt. Det har naturligvis kunnet fungere som hjælp til forståelsen af især de norske kongesagaer, og der findes elementer til en egentlig sprogbeskrivelse. Dertil kommer, at etymologierne og parallellerne til andre sprog kunne levere argumenter for sproglægtskab og dermed efter tidens almindelige forestilling for en fælles forhistorie. Her anes det storpolitiske perspektiv: i de gotiske optegnelser er der lagret kugler til kulturkampen mod svenskerne.

Set under ét viser de otte punkter, at Vedel har villet kombinere en normativ modersmålsgrammatik af tysk type med empirisk materiale fra det danske sprogs historie og nutid. Det var i og for sig ikke nogen ny idé, at ordforrådet burde behandles i forlængelse af grammatikken. Både Albertus og Clajus er inde på tanken i deres fortaler (henholdsvis s. 13 og s. 4, jf. note 22-23 ovenfor), og de omtaler begge kommende ordbogsværker over modersmålet (henholdsvis et *dictionarium* s. 42 og et *lexicon* s. 4). Men ingen af dem har rent faktisk inkorporeret egentlige ordsamlinger i deres værker. Heller ikke i de historiske skrifter, som vi ved at Vedel har ejet, findes der nogen modsvarighed til det værk, han har tegnet omridset af. Derimod kan de fleste enkeltpunkter siges at blive behandlet eller i det mindste strejft af historikerne. Elementerne i den omfattende sprogbeskrivelse er altså velkendte i samtidens videnskab, men den ambitiøse kombination af dem er vistnok Vedels egen idé – et storslået monument for modersmålet.

Og med de otte punkter er hans skitse endda ikke udtømt, for han nævner yderligere fem. De afviger tydeligt fra de første otte, ikke bare ved, at

³⁶*APXAIONOMIA, sive de priscis anglorum legibus libri, sermone Anglico, vetustate antiquissimo, aliquot abhinc seculis conscripti*, v. Gulielmus Lambardus, London 1568, og Otfrid, *Evangeliorm liber: ueterum Germanorum grammaticæ, poeseos, theologiæ, præclarum monimentum. Euangelien Buch/ in altfrenckischen reimen*, v. Matthias Flacius Illyricus, Basel 1571.

nummereringen starter forfra, men også ved deres mere udførlige form. Gengivet i oversættelse lyder de:

- '(1) om sprogene i almindelighed
- (2) om det danske sprogs særegenhed og forskelligheder, hvor mange folk der har brugt det
- (3) om brugen af det i fædrelandet
- (4) hvorvidt tilegnelsen er effektiv ved hjælp af regler og forskrifter, idet adskillige indtil nu er overført fra andre
- (5) sammenligning med latin, græsk og hebraisk, ligeledes med fransk og tysk, og hvad der er mest særegent for det danske sprog'

Punkterne tolkes enklest som afsnit i fortalen til den skitserede danske grammatik. I detaljer kan vi ikke kende indholdet af de enkelte punkter, men der tegner sig alligevel en temmelig klar disposition: afsnit (1)-(3) vedrører formentlig sprogets historie, fra Babelstårnet til og med indvandringen i Danmark. I afsnit (4) skal det drøftes, om det overhovedet er muligt at anvende den klassiske grammatiks begreber på dansk. I femte afsnit skal modersmålet placeres i forhold til først de tre hellige sprog, Bibelens hebraisk og græsk, samt missionens latin. Dernæst skal dets forhold til to af de vigtigste kultursprog i samtiden, fransk og tysk, omtales.

Emnekredsen i de fem punkter ligger tæt op ad Albertus' og Clajus' fortaler, uden at de kan siges at være plagieret af Vedel. Han er her som i hele sit virke et levende led i den nordeuropæiske renæssancebevægelse, både modtagende og givende, receptiv og original. Man må virkelig ærgre sig over, at han ikke fik realiseret sin plan for en dansk grammatik. Hans berigelse af modersmålet kom til at ligge på andre områder, nemlig hans oversættelser, hans udgaver, hans egen udsøgte stil. At den så drog nytte af det materiale, han havde tænkt sig som dele af grammatikken, kan man optimistisk se som udtryk for en højere retfærdighed.

Dansk sprog og den kulturelle identitet

I betragtning af Vedels mangesidige indsats for dansk som kultursprog kan det måske undre, at han ikke tematiserede sproget som identitetsbærer. Men kampen for modersmålets plads i religionsudøvelsen var ført til sejr, inden han nåede skelsår og alder, og i et flersproget rige som det danske var det ikke videre oplagt at opfatte sproget som identitetsskabende faktor af første rang. Det hindrer naturligvis ikke eftertiden i at se hans arbejde med det danske sprog som en styrkelse af dansk identitet. Hans oversættelser gav brede kredse adgang til vigtige dele af kulturarven, særlig fædrelandets historie i oldtid og middelalder. Hans udgaver af den ældre poesi gjorde

centrale litterære værker tilgængelige for en ny tid; især fik Hundredvisebogen afgørende betydning, ikke bare for dansk sprog og litteratur, men også for den nationale identitetsfølelse. Hans sans for det smukke, rammende udtryk skabte en fyldig, rigt varieret stil, der satte en ny standard for skriftsproget; med den forøgedes og forfinedes modersmålets udtryksmuligheder.

Litteratur

I. Kilder

A. Håndskrifter

- Gammel kongelig Samling 824,2°
- Gammel kongelig Samling 2435,4°
- Gammel kongelig Samling 2437,4°
- Additamenta 121,4°
- Rostgaards Samling 219,4°
- Den arnamagnæanske Samling 47,2°, "Eirspennill"

B. Trykte udgaver

- Acta processus litium inter regem danorum et archiepiscopum lundensem*, v. Alfred Krarup og William Norvin, København 1932.
- Albertus, Laurentius, *Teutsch Grammatick oder Sprach-Kunst. Certissima ratio discendæ, augendæ, ornandæ, propagandæ, conseruandæque linguæ Alemanorum siue Germanorum, grammaticis regulis et exemplis comprehensa & conscripta*, Augsburg 1573, udgivet i *Ältere deutsche Grammatiken in Neudrucken III*, v. Carl Müller-Fraureuth, Strassburg 1895, 1-159.
- APXAIONOMIA, sive de priscis anglorum legibus libri, sermone Anglico, vetustate antiquissimo, aliquot abhinc seculis conscripti*, v. Gulielmus Lambardus, London 1568.
- Beyer, Absalon Pederssøn, "Om Norgis rige", *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede*, v. Gustav Storm, Christiania 1895, 1-114.
- Clajus, Johannes, *Grammatica germanicæ linguæ .. ex bibliis Lytheri germanicis et aliis eivs libris collecta*, Leipzig 1578, udgivet i *Ältere deutsche Grammatiken in Neudrucken II*, v. Friedrich Weidling, Strassburg 1894, 1-179.

- Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene IV, v. Stig Iuul og Peter Jørgensen, København 1945.*
- Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede I-VI, v. Henrik Bertelsen, 2. udg. med nye tillæg v. Caroline C. Henriksen og Carl Behrend, København 1979 (1. udg. København 1915-29).*
- Grundet, Jens, Liber posthvmvs continens similitvdines, qvibvs præcipva capita Religionis Christianæ explicantur & illustrantur, v. Anders Sørensen Vedel, Wittenberg 1567.*
- Hemmingsen, Niels, Via Vitae. Christiana et orthodoxa institutio complectens præcipva christianæ Religionis capita, quæ homini ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt, overs. af Anders Sørensen Vedel, Leipzig 1574.*
- Historien om Iesu Christi/ vor Frelseris/ Pine oc Død. Met Gudelige Bøner/ skiøne Figurer/ oc merckelige Sententzer/ baade aff det gamle oc ny Testamente. Forbedret met nogle ny Figurer/ aff Mosis Bøger oc Christi Fødsels Historie, v. Anders Sørensen Vedel, Ribe 1592.*
- It Hundrede vduaalde Danske Viser/ Om allehaande Merckelige Krigs Bedriff/ oc anden seldsom Euentyr/ som sig her vdi Riget/ ved Gamle Kemper/ Naffnkundige Konger oc ellers forneme Personer begiffuet haffuer/ aff arilds tid indtil denne neruærendis Dag, v. Anders Sørensen Vedel, Ribe 1591.*
- Krantz, Albert, Metropolis sive historia ecclesiastica Saxoniae, Köln, 1574 (1. udg. 1548).*
- København, Jacob Madsen, Den LI. Penitentz Psalme/ vdlagt oc beskreffuen vdi Bøns vijs/ Aff en merckelig Person/ vdi hans kaarss oc bedrøffuelse. Oc nu vdset paa Danske/ Alle bange oc bedrøffuede ret troende Hierter oc Samuittigheder til trøst, København 1593.*
- Hr. Michael, Vita hominis. Vnderuisning Om Menniskens leffned/ fra hans Fødsels time/ indtil opstandelsen oc Dommedag/ gantske trøstelig for de Gudfryctige/ oc saare gruelig for alle Wgudelige, v. Anders Sørensen Vedel, København 1571.*
- Moller, Johannes, Cimbria literata, sive Scriptorum Ducatus utriusque Slesuicensis et Holsatici, quibus et alii vicini quidam accensentur, historia literaria I-III, København 1744.*
- Den Norske Hlrskraa/ Eller Gaards Ræt/ Huor aff forfaris kand/ Huorledis Rigit vdi fordum dage vaar skickit. Oc huorledis Kongerne vdi de dage haffue huldit Hoff. Oc huad huer Hoffsendere./ Oc andre Vndersaatte deris Kald oc Embede haffuer verit/ Saa mange som haffuer hafft nogen Bestilling. Vdset aff Gammel Norske paa Danske, København 1594.*
- Originvm ac germanicarvm antiqvitatvm libri, Leges uidelicet, Salicæ Ripuariæ Allemanorum Boioariorum Saxonum Vuestphalorum*

- Angliorum Vuerinorum Thuringorum Frisionum Burgundionum Langobardorum Francorum Theutonum*, v. Basilius Johannes Herold, Basel 1557.
- Otfrid, *Evangeliorvm liber: ueterum Germanorum grammaticæ, poeseos, theologiæ, præclarum monimentum. Euangelien Buch/ in altfrenckischen reimen*, v. Matthias Flacius Illyricus, Basel 1571.
- Petrarca, Francesco, [*Siu Gudelige Penitentze Psalmer/ Som ere skreffne aff den høylærde oc naffkundige/ Francisco Petrarcha Florentino, mere end for tu hundrede Aar forleden/ mit vdi Paffuedommet*], overs. af Anders Sørensen Vedel, [København 1577].
- Saxo, *Den Danske Krønike som SAXO GRAMMATICVS screff/ halfffierte hundrede Aar forleden: Nu først aff Latinen vdsæt/ flittelige offuerseet oc forbedret/ Aff Anders Søffrinssøn Vedel*, København 1575.
- Septem sapientes Græciæ. Skiøne Sprog/ oc merckelige Sententzer/ som ere faaregiffne/ aff de siu Naffnkundige Vise Mend/ som paa en tid leffuede tilsammen/ oc vaare vdi stor ære oc anseelse/ for deris Vissdom vdi Grekeland*, v. Anders Sørensen Vedel, København 1572.
- Størssøn, Mattis, *Den norske krønike*, v. Mikjel Sørliie, Oslo - Bergen 1962 (1. udg. 1594).
- Thietmar af Merseburg, *Chronici Ditmari episcopi Mersepvrgii, libri VII*, v. Reinerus Reineccius, Frankfurt a.M. 1580.
- Vedel, Anders Sørensen, *Antichristvs romanvs. Romske Paffuers leffnede oc gerninger/ fra Apostlers tid indtil dette 1571 Aar/ aff atskillige sandrue Historier vddragne: Huor vdaff huer mand kand lettelig see/ huorledis den Romske Antichrist haffuer begynt sit Rige/ oc siden det formered/ indtil hans Skalckhed er obenbaret ved Guds Ords Tienere/ oc hand maa nu snarlig foruente sit endeligt/ formedelst Christi tilkommelsis obenbarelse*, København 1571.
- Anders Sørensen Vedel: *Den Danske Krønike. Saxo-oversættelse 1575*, faksimileudgave med introduktion af Allan Karker, København 1967.
- Vedel, Anders Sørensen, *Den XC. Psalme: Moses Guds Mands Bøn. Met en kaart Vdleggelse/ forfattet i Ni Predickener*, Ribe 1592.
- Anders Sørensen Vedels *Hundredvisebog*, faksimileudgave med indledning og noter af Karen Thuesen, København 1993.
- Vedel, Anders Sørensen, *En Predicken som skeede vdi Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig mands/ salige Iohan Friisis begraffuelse vdi Kiøbenhaffn/ den nittende dag Decembris/ Aar effter Guds byrd M.D.LXX*, København 1571.

II. Sekundærlitteratur

- Agerschou, Agnes, "Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster, saaledes som det fremtræder i Hundredvisebogen", *Acta Philologica Scandinavica* XV (1941), 253-325.
- Akhøj Nielsen, Marita, "Om Anders Sørensen Vedels udgivelsesprincipper", Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen og John Kousgård Sørensen (ed.), *Ord, Sprog og artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, København 1997, 181-203.
- Akhøj Nielsen, Marita, "Notitser om Anders Sørensen Vedels redigering af ældre dansk poesi", Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (ed.), *Svøbt i Mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700 IV. Lærdom og overtro*, København 2002, 133-51.
- Akhøj Nielsen, Marita, *Anders Sørensen Vedels filologiske arbejder I-II*, København 2004.
- Boje Mortensen, Lars, "Den latinske version af Anders Sørensen Vedels historiografiske programskrift (GkS 2437 4°)", Marianne Alenius et al. (ed.), *Latin og nationalsprog i Norden efter reformationen*, København 1991, 33-44.
- Brough, Sonia, *The Goths and the Concept of Gothic in Germany from 1500 to 1750. Culture, Language and Architecture*, Frankfurt a.M. - Bern - New York 1985.
- Dalhoff, Else, "Anders Sørensen Vedels Saxo-oversættelse", *Dansk prosahistorie*, kapitel VI, København 1969, 187-93 (duplikeret udgave).
- Friis-Jensen, Karsten, *Vedels Saxo og den danske adel* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 102), København 1993.
- Ilsøe, Harald, "Omkring Hans Svanings Refutatio og Chronicon Ioannis", *Historisk Tidsskrift* 12.rk. VI (1973), 21-58.
- Ilsøe, Harald, "Svaning, Vedel, Huitfeldt og Krag. Omkring spørgsmålet om den første historiografudnævnelse", Grethe Christensen et al. (ed.): *Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj*, København 1984, 235-58.
- Jellinek, Max Hermann, *Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelung I-II*, Heidelberg 1913-14.
- Johannesson, Kurt, *Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*, Stockholm 1982.
- Kjær, Iver, "Indledning til Problematata", *Danmarks gamle Ordsprog* IV, v. Iver Kjær, John Kousgård Sørensen og Niels Werner Frederiksen, København 1987, 11-94.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming, "Anders Sørensen Vedel og Peder Syv. To lærde folkeviseutgivere", Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus (ed.), *Svøbt i Mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700 IV. Lærdom og overtro*, København 2002, 153-374.

Skautrup, Peter, *Det danske sprogs historie II*, København 1947, 223-30.
Svennung, J., *Zur Geschichte des Goticismus*, Stockholm 1967.